

1922 BÜYÜK İZMİR YANGINI SONRASI İZMİR CUMHURİYET MEYDANININ OLUŞUMU VE MEKÂNSAL GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ

Aslıhan GÜNGÖRDÜ

İzmir Demokrasi Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı YL

aslihan.gungordu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0911-3525>

Dr. Öğr. Üyesi Hikmet ELDEK GÜNER

Erciyes Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

heldek@erciyes.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3284-9928>

ÖZ

Tarih boyunca toplumlar bir arada olma, toplanma, buluşma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için açık veya kapalı kentsel odaklara ihtiyaç duymuşlardır. Her kentsel yerleşim biriminde bölgenin yaşama biçimini tarifleyen önemli fonksiyonlara sahip merkez noktalar vardır. Meydan biçiminde oluşan bu merkez noktalar, tarihsel süreçte değişen içerikleri ile toplumsal hareketler ve gösteriler aracılığıyla kent belleğinde bir temsil gücü elde etmişlerdir. Kentsel mekânların (meydanların) ortaya çıkışında tarihsellik ve buna bağlı olarak şekillenmiş fiziksel yerleşim, ölçek ve çevresel birimlerin ilişkileri öne çıkarken, toplumsal ve sosyal açıdan da yaşayış biçimi, yönetim sistemi ve bu sistemin sorunları, mücadeleler ve savaşlar belirleyici unsurlar olmuştur. Bu doğrultuda makalede, İzmir kent belleğinde önemli bir yer tutan 1922 Büyük İzmir Yangınının kentsel planlamadaki etkileri, İzmir'deki meydan oluşumları, İzmir Cumhuriyet Meydanı örneği üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Cumhuriyet Meydanının Büyük İzmir Yangını sonrası düzenlenen kent planlaması ile mekânsal biçimlenişi ve tarihi süreç içindeki değişen işlev ve kullanıcı niteliği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Meydan, Kentsel Açık Mekân, Cumhuriyet Meydanı, 1922 Büyük İzmir Yangını, İzmir*

Geliş Tarihi: 02.01.2019, Kabul Tarihi: 15.03.2019, DOINO: 10.17932/IAU.LAUD.m.13091352.2019.2/42.111-130

Araştırma Makalesi - Bu makale Turnitin programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi

FORMATION OF İZMİR CUMHURİYET SQUARE AFTER THE GREAT İZMİR FIRE IN 1922 AND REVIEW OF SPATIAL IMPROVEMENT

ABSTRACT

Throughout the history, societies have always required urban centers in order to be together and meet their needs. In every urban settlement there are important center points reflecting the lifestyle of the region. Those center points, formed in style of squares, have obtained the power of representation in city memory via social movements and demonstration with changing contents. With respect to the emergence of urban residences, there were determining factors such as social lifestyles, wars, physical residences scale and environmental factors. In this article, the influences which have a greatly important place in the city memory, square formations in Izmir will be studied via the example of Cumhuriyet Square. After the Great Izmir Fire, the regulations of urban planning, spatial formation changing function and the user quality in Cumhuriyet Square will be examined.

Keywords: *Square, Urban Open Space, Republic Square, The Great Fire of Izmir 1922, Izmir*

GİRİŞ

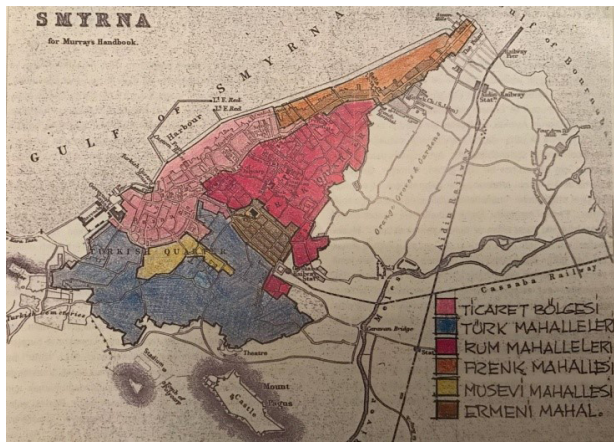
Cumhuriyet döneminin başlarında Anadolu’da kent planlaması ve yapısal kurgu incelendiğinde; önceliğin ilk olarak merkeze (Ankara’ya), sonrasında savaştan zarar görmüş, yanmış veya harap olmuş şehirlere verildiği, yeni toplumsal ve kamusal alanlar kazandırılması amacıyla yeni düzenlemeler yapıldığı görülmektedir (Serçe, Yılmaz, Yetkin, 2003, 15). Birçok kent için yerli/yabancı mimar ve şehir plancıları tarafından, kimi zaman yarışma, kimi zamansa yerel yönetimlerin tercihleri doğrultusunda imar planları hazırlanmıştır. Yeni bir kent planlamasına gidilen şehirlerin birisi de İzmir’dir. Kurtuluş Savaşından çıkması akabinde 13 Eylül 1922 de yaşanan Büyük İzmir Yangın felaketi, kenti tam anlamıyla harap hale getirmiştir. Bunun sonucu olarak kentin yeniden planlanması zorunlu bir ihtiyaç haline almıştır. Kent planlamasında, yangın sonucu ortaya çıkan büyük alanlar temel tasarım alanları olmuş ve farklı kentsel düzenleme örnekleri, kentin farklı alanlarında denemeye başlanmıştır (Serçe, Yılmaz, Yetkin, 2003, 18-20). İzmir’in yeniden planlanmasıyla ilgili, “Temelde yangın bölgesinin imar edilmesini amaçlayan plan, ülkemizdeki kentleşme sorununa ilk kez bütüncül bir yaklaşım getirmesi bakımından da önem taşımaktadır” (Barbaros, 1999, 31) görüşü ortaya konulmaktadır. Böylesi yenilikçi bir yaklaşım ile imar edilmeye çalışılan kent içerisinde öncelikle kamusal kullanıma yönelik parklar (Kültür Park ve yeşil alanlar), meydanlar (Cumhuriyet Meydanı, Lozan Meydanı vb.) ve

ana caddeler (Gazi Bulvarı, Mimar Kemalettin Caddesi) yeniden planlanmıştır. Bu alanlardan makalenin konusu olan Cumhuriyet Meydanı düzenlemesi; İzmir Vilayet İdare Meclisi tarafından 13 Ağustos 1925’de onaylandıktan sonra yürürlüğe giren Prost-Danger Planı ile tasarlanmıştır. Uygulaması ekonomik nedenlerle biraz zaman alan meydanın oluşum süreci ve detayları makale kapsamında değerlendirilecektir.

İzmir Kentsel Gelişimi ve 1922 İzmir Yangını

İzmir, 19. yüzyıl ve sonrasında ticaret için önemli bir dış alım ve satım limanı olarak gelişmeye başlamıştır. Uluslararası ticaretin önem kazandığı, bununla birlikte Avrupalı ve Levanten nüfusun hızla artış gösterdiği bir kent olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen, kentin mekânsal kurgusunu bütünüyle etkileyen iki demiryolu hattının ve limanın inşa edilmesi, İzmir’in hızlı gelişimini etkileyen önemli nedenlerin başında gelmektedir. Daha önce yerel bir ticaret merkezi olan şehir, 19. yüzyıl sonrasında uluslararası ilişkilerin temel alındığı farklı bir ekonomik sürece dahil olmuş ve zaman içerisinde tarıma dayalı ticari faaliyetlerin yürütüldüğü bir merkez haline gelmiştir. (Bilsel, 2001, 12).

Yaşam tarzı ve kültürel alışkanlıkları Türk toplumundan farklı olan uluslararası ticaret yürütücüleri, kendi ihtiyaçlarına göre Türklerin alışageldiğinden farklı yapı özelliklerine, farklı işlevlere sahip kendi yaşam çevrelerini kurmuşlardır. Türklerin daha yoğun bir biçimde kullandığı Kemeraltı bölgesindeki geleneksel ticaret birimleri, işlevsel ve kurgusal açıdan güneydeki (gayrimüslimlerin yaşadığı) konut bölgesinden ayrılmıştır. Yerel grupların yaşadığı kuzey mahallelerde ticari faaliyetler, üretime dayalı çalışmalar ve depolama işlevleri konut alanlarının dışında gerçekleştirilirken, Frenk Sokağı ve çevresinde konut kullanımı ve ticari faaliyetler birlikte yer almıştır (Barbaros, 1999, 31).

Resim 1: 19. yüzyılda İzmir’de yaşam (Beyru, 2011, 48)

20. yüzyıl başlarında oldukça belirginleşen bu yapı, Resim 1’deki haritadan da görüleceği üzere, keskin ayrımlara sahne olmuştur. Ayrıca kentte yaşayanların sadece etnik kökenlerine göre değil, gelir düzeyine göre sosyal, kültürel ve mekânsal olarak ayrışmaları da bu dönem görülmüştür. Kentin kuzey bölgeleri (Frenk, Rum, Ermeni ve Musevi mahalleleri) diğer bölgelere göre daha refah ve daha bağımsız yaşam şekli sergilemiştir. Bu belirgin ayrım kent için büyük yıkımlara neden olan Kurtuluş Savaşı ve Büyük İzmir Yangını sonrasında ortadan kalkmıştır. Savaş sonrası yaşanan büyük yangın Ermeni Mahallesinin tamamı ile Frenk ve Rum Mahallelerinin önemli bir bölümünü oluşturan kuzey bölgesini yok etmiştir (Bilsel, 1999, 24-26). 1922 yılında meydana gelen yangın ile ilgili olarak dünya basınında birçok spekülasyon haber çıkmış, yangının başlama nedeni, başlatan kişiler uzunca süre tartışılmıştır. Sonuç olarak yangın sonrasında 19. yüzyılda önemli ticaret ve liman kenti olan İzmir, koca bir harabeye dönüşmüştür (Göktürk, 2012, 127-129 ve Kırışman, 2011, 82-86). Yaşanan tüm bu olumsuz olaylar İzmir’in kentsel oluşumu açısından yepyeni başlangıçlara neden olmuştur. Cumhuriyet dönemi İzmir kent planlamasının hayata geçirilmesi ile büyük ölçekli projeler geliştirilmiş ve bunun sonucu olarak da yeni bir süreç başlatmıştır (Bilsel, 2009, 12-17).

Resim 2: 1922 İzmir Yangını¹ (Serçe, Yılmaz, Yetkin, 2003, 22)

Cumhuriyet Dönemiyle Birlikte Kentin Yeniden Planlanması

Cumhuriyet’in ilanından sonra işgal devletlerinin çekilmesi ile birlikte pek çok şehir de olduğu gibi, İzmir’de de yeni kent planı hazırlama süreci kaçınılmaz oldu. Büyük Yangının arkasında bıraktığı eski İzmir’den sadece şehrin kenar mahalleleri ve şehrin ortasında büyük, yanmış, harabe bir alan bulunmaktaydı. 1930’lu yıllarda yangının harap ettiği yerleşim, Resim 3’te açık bir şekilde

¹ 14 Eylül 1922 sabahında yangının şehre nasıl yayıldığını ve limana ulaştığını net bir şekilde göstermektedir.

görülmektedir. Zamanla (yaklaşık 20 yıl) enkaz alanının temizlenmesi kentin içindeki boşluğu daha net görülmesini sağlamıştır (Serçe, Yılmaz ve Yetkin, 2003, 15-18).

Resim 3: 1922 İzmir Yangını sonrası şehirde oluşan büyük harabe alanı (Serçe ve diğerleri, 2003, 23)

İzmir için Osmanlı'nın son zamanlarındaki yöneticilerinin de düşündüğü modern şehir planlaması, sarsıcı bir olay olan yangın sonrası gerçekleşme imkânı bulmuştur. Kentin planlanması için yangın alanının temizlenmesi sonrasında planlı bir şekilde düzenlenmesi ve imar edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1923 yılında dönemin Belediye Başkanı Şükrü Kaya'nın başkanlığında toplanan bir heyet tarafından "İzmir için yeni bir imar planı hazırlanması" kararı verilmiştir (Say, 1941,2-64). Ancak bu planların uygulanabilmesi ciddi bir sermaye gerektiriyordu. "Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi konusunda Cumhuriyet rejiminin tutucu olmadığını anlaşılması ve İzmir İktisat Kongresinin verdiği liberal mesajlar, büyük sermaye gerektiren İzmir'in imarı için yabancı ortakların da harekete geçmesini sağlamıştır. Bunların en önemlisi, Paris'te Fransız, Belçika ve Türk sermayedarlarının girişimi ile kurulan İzmir'in Yeniden İmar ve İnşasını Tedkik Şirketi (Societe de Reconstruction d'İzmir) olmuştur. Şirketin İzmir'deki temsilcisi İran Konsolosu Tan Karminatı, İktisat Vekâletine başvurarak, şirketin talep edilen mali ve fenni her türlü teminatı sağlamaya hazır olduğunu, hatta istendiği takdirde bir Türk şirketine dönüşebileceklerini bile iletmiştir. Şirkete İzmir eşrafından Tevfik Paşa'nın öncülüğünde bir grup katılmıştır. Bu sıralarda, şirketin müdürü Pol Tin ve ardından da şirket tarafından görevlendirilen kent

plancı Danger kardeşler İzmir'e gelerek, Tan Karminati ile birlikte yangın yerlerinde incelemelerde bulunmuşlardır" (Serçe ve diğerleri, 2003, 25-28).

Birkaç ay devam eden araştırmaların sonrasında Henri Prost öncülüğünde iki kardeş, Rene ve Raymond Danger, İzmir'in imar planını 1924 yılı Eylül ayında tamamlayıp İzmir Belediyesine teslim etmişler ve 1925 yılı Ağustos ayında plan kabul edilerek, "Prost-Danger Planı" olarak uygulamaya konmuştur. (Resim 4)

Resim 4: Prost-Danger Planı-1924 (Beyru, 2011, 50)

Danger Kardeşler'in ve Prost'un hazırladığı plana göre kent bütünüyle yeniden ele alınmıştır. İzmir Belediyesi tarafından İzmirli doktor, mühendis ve mimarlardan oluşan bir komisyon kurulmuş ve şehir plancıları ile birlikte hazırlanacak olan planın hedefleri belirlenmiştir. Hazırlanan plandan temel beklenti, yangın alanının imar edilmesi ile birlikte kent ekonomisini yeniden canlandıracak nitelikte bir plan olmasıdır. Belirlenen hedefler doğrultusunda hazırlanan Prost-Danger Planı, limanı Alsancak'ın kuzeyine taşımış ve endüstri bölgesine yeni bir düzenleme getirmiştir. Liman ve endüstri bölgesinin yeni yer seçimini gerçekleştirirken hâkim rüzgar yönü göz önünde bulundurmuş ve hijyen kurallarına dikkat edilmiştir. "Yalıtım yolları" adı verilen yeşil doku ile endüstri bölgesi, kent dokusundan ayrı tutulmaya çalışılmıştır. İki demiryolu hattını birleştiren yeni bir merkez istasyonu önerilmiştir (Bilsel, 2009, 12-17). Yeni planlama da konut alanları, "bahçe-kent" modeline uygun olarak yamaç bölgelere yerleştirilmesi kararı verilmiştir. Yerleşim alanı seçilen eğimli bölgeleri, Eşrefpaşa'nın güneydoğusu ve Kadifekale'nin kuzeybatısı olmuştur. Seçilen bu iki bölgenin yanı sıra liman ve endüstri alanlarının doğusuna da bahçe-kent modeli konut alanları önerilmiştir (Bilsel, 2009, 12-17).

Danger Kardeşler ve Prost başta, “denizden yeterli yükseklikte olmadığı” gerekçesiyle yangından harap olan bölgelerinin yeni bir yerleşim bölgesi olarak açılmasını doğru bulmamışlardır (Say, 1941, 62-64). Ancak dönemin idari yönetimleri ve kurulan komisyonun kararları doğrultusunda, bu alan için ticari birimler ve konut yerleşkesi düzenlemesi yapmıştır.

Yeni hazırlanan kent planında bulvarlar ve caddeler ışınal bir biçimde denize, Kadifekale’ye veya bir anıta doğru yönlendirilmiştir. Bu caddelerin kesiştiği yerlerde üçgen ya da yıldız şeklinde meydanlar oluşturulmuştur. Bütün bu plan kararlarının odaklarından birisi de deniz tarafından kent kapısı görevi gören yarım daire şeklindeki formu ile Cumhuriyet Meydanı olmuştur.

Belediye Sarayı, Cumhuriyet Meydanının güneyine yerleştirilmiştir. Meydandan, gar kompleksine kadar merkezi bir yeşil alan düzenlemesi yapılmıştır. Bu alanın etrafına ise açılması düşünülen üniversiteler için yapılar, müzeler ve kütüphane binası önerisi geliştirilmiştir. Hazırlanan plan, altı farklı bölgeye -yapılaşma şartlarına ve işlevlerine göre- ayrılmıştır (Say, 1941, 62-64). Mimar Kemalettin Caddesi ve kentin Manisa tarafından ana ulaşım aksı olan Gazi Bulvarının bir kısmı plana uygun bir şekilde inşa edilip açılmıştır. Fakat 1925-1928 yılları arasında İzmir’de hızla ilerleyen inşaat çalışmaları, 1929 yılında dünya ekonomisinin krize girmesi ile birlikte duraksamıştır (Bilsel, 2009, 12-17).

1931 yılında Dr. Behçet Uz’un Belediye Başkanlığına getirilmesi ile birlikte kente dair düzenleme çalışmaları kaldığı yerden devam etmiştir. 1932 yılında Cumhuriyet Meydanı ve Gazi Heykelinin açılışı yapılmıştır. Bu dönemde, “1930 yılında yürürlüğe giren Belediyeler Kanunu ile birlikte yerel yönetimler yeniden kent planı yaptırmakla yükümlü tutulmuştur” (Bilsel, 2009, 12-17). Bu nedenle 1932 yılında mevcut plan ile ilgili görüş almak için İzmir Belediyesi, Ankara’nın planlanmasını yapan Hermann Jansen ile görüşmüştür. Alman şehir plancı, var olan mevcut planın geniş caddeler açmayı planladığını ve bu durumun ciddi ekonomik sorunlara neden olacağını sebep göstererek olumsuz bir tutum sergilemiştir. Bunun üzerine İzmir Belediyesi Fen Heyeti, cadde ve bulvar genişliklerini revize etmiş ve planda revizyona gitmiştir. Revizyon sonucunda Prost-Danger Planınca düşünülen limanın Alsancak’a taşınması düşünülmüş ve daha geniş yerleşim alanları yeni plana taşınmamıştır (İzmirmod, 2016, 63-69).

Resim 5: Prost-Danger Planına göre uygulanan dairesel formlu Cumhuriyet Meydanı oluşumu (Serçe ve diğerleri, 2003, 94)

Sonuç olarak 1930'lu yıllarda Yapı ve Yollar Kanununun ve Belediyeler Kanununun yürürlüğe girmesi ile Prost-Danger Planından uzaklaşmıştır. Yeni kanunlara göre imar şartları değiştiği için İzmir kentinde yeni imar planları hazırlanması süreci başlamıştır. 1951 yılında İzmir Belediyesi tarafından İzmir Şehri Uluslararası İmar Planı Yarışması düzenlenmiş ve yoğun ilgi gören yarışmaya 60'tan fazla proje katılmıştır. Bu projelerden ilk beşe girenler Belediye tarafından satın alınmıştır. 1965 yılında hızla artan nüfus ve kentleşme problemleri, yeni planların hazırlanmasını gündeme getirdiğinden İmar ve İskân Bakanlığı bünyesinde İzmir Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu kurulmuştur. Detaylı araştırma ve çalışmalar sonucunda bu büro tarafından hazırlanan plan ve rapor, 1973 yılında İmar ve İskân Bakanlığınca onaylanmış ve hayata geçirilmeye başlanmıştır. 1989 yılında değişen şartlar ve koşullar gereği geçerliliğini yitirmeye başlayan önceki planın yerine "1/25000 ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Nazım Plan Revizyonu" yapılmıştır (İzmimod, 2016, 63-69). Bu tarihten sonraki uygulanan planlar modernleşen hayatın gerekliliklerinden dolayı kentsel olmaktan ziyade, daha bölgesel veya yerel yöneliktir.

Meydan Kavramı ve İzmir'deki Meydan Gelişimi

Kamusal alanın önemli bir parçası olan meydanlar insanların toplandığı, etrafı yapıları veya doğal çevre ile çevrili, geniş ve düz alan olarak tanımlanmakla beraber, Akdoğan' a göre meydan, "Halkın sosyal, dini ve ticari amaçlarla

toplandığı, askeri ve siyasi gösterilere sahne olan açık alanlar” olarak ifade edilmektedir (Akdoğan, 1962, 267-268). Ayrıca genel bir tanımlama yapılırsa; kentsel mekânlar, kullanıcıların kültürel birikimlerini paylaştığı yerler olarak da değerlendirilebilir. Zucker’de göre de kent meydanları, tarih boyunca kentlerin kimliğini ve kişiliğini ortaya koyan önemli bir kamusal yaşam odağıdır (Karagözlü, 2013, 1). Bütün bunların ışığında meydanlar için, şehirlerde yaşayan insanların yaya veya araçlarıyla dolaşımına imkân sağlayan, toplanma veya dinlenme hizmeti sunan açık alanlar olduğunu söyleyebiliriz. Çevrelerindeki yerleşim birimlerinin odak noktalarıdır. Güncel yaşamda her biri kentlerin ya da bölgelerinin merkezi olan meydanlar aynı zamanda sosyal yaşamın da bir yansımasını sunarlar. Doğal çevre veya yapılı çevre ile düzenlenen meydanlar, bireysel ve toplu etkinliklere de ev sahipliği yapmaktadır. Kısaca özetlersek kent meydanları, kentli tarafından özel veya genel günlerde sosyal, kültürel, siyasal ve ticari amaçlar için kullanılan, kısaca yaşamın geçtiği önemli kamusal mekânlardır. Meydanların kullanımını günümüz yaşam biçiminde değerlendirdiğimizde, yaya ulaşımının ve kullanımının ön planda olduğu, araç erişiminin arka planda kaldığı, genellikle sert zeminli, halka açık kent boşlukları oldukları yorumunu yapabiliriz.

Halkın kullanımı için ortaya çıkan meydan kavramı, İzmir için 1800’lü yıllardan itibaren var olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminden bugüne kadar incelediğimizde meydan kimliğinin farklı dönemlere bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini görebiliriz. “Resmi Söylem Meydanları” veya “Geçiş Meydanları” diye ayrılan meydanlar, kent belleğinde ön planda olmuştur (Berber, 2010, 1). Ancak bulunduğu konum ve tarihselliği ile senelerce kent ve kentli için ön planda olan, ana meydan görevi gören meydan ise her zaman Konak Meydanı olmuştur. Tarihi Kemeraltı Çarşısı ile kurduğu ilişki ve çeperinde konumlanan kamusal yapılar Konak Meydanının önemli ve yaşayan bir meydan olmasını sağlamıştır. Cumhuriyet Meydanı düzenlemesi tamamlanana kadar Konak Meydanı bütün törenlere, kutlamalara ve etkinliklere de ev sahipliği yapmıştır (Serçe ve diğerleri, 2003, 114). Zamanla nüfusunun artması ve kentin büyümesi ile Kordon kıyı hattında oluşturulan, önce Cumhuriyet Meydanı, sonrasında ise Gündoğdu Meydanı, Konak Meydanının yoğun kullanımını kısmen rahatlatmıştır. Yakın dönemler incelendiğinde kıyıda yer alan bu üç meydanın etkin bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür.

Resim 6: 1932 yılı öncesinde Cumhuriyet Meydanı planlamasının yapılmadığı yıllarda Konak Meydanında 9 Eylül tören kutlamaları (Serçe ve diğerleri, 2003, 142)

Resim 7: Kıyı şeridi boyunca meydanların yerleşimi (<https://www.google.com/earth/>, 2018,1)

İzmir Cumhuriyet Meydanı

• Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet Meydanının bulunduğu bölgenin, 19. yüzyıldan itibaren liman, gümrük ve kıyı kullanımının var olduğunu ve gayrimüslimler tarafından ticari faaliyetler için yoğun bir biçimde kullanıldığı birçok kaynaktan izlenebilmektedir (Kayın, 2006,1-7). Cumhuriyet Meydanının önemli bir besleme noktası olan Pasaport İskelesi, 1867-1886 yılları arasında, rıhtım inşasının tamamlandığı dönemde, şehirde yaşanan güvenlik problemlerini engellemek ve pasaport

kontrollerini gerçekleştirmek için inşa edilmiştir. Ayrıca inşa edilen yapının içerisinde liman idare binaları da yer almıştır. Meydan çevresine konumlanan, dönemine göre oldukça gösterişli olan çok sayıda otel ve eğlence yapısı bulunmaktayken, yapıların birçoğu 1922 yılındaki yangında yok olmuştur. Yangın sonrasında harabeye dönen Meydandan limanın taşınması da ticari faaliyetin büyük ölçüde azalmasına, bölgenin yalnızca iskele niteliğini ve kamusal yapıların varlığını devam ettirmesine neden olmuştur (Yeğin, 2009, 81-87 ve Dayangaç, 2004, 201-209). Cumhuriyet öncesinde Kordonun bir parçası olan ve yoğun bir biçimde kullanılan meydan ve çevresi için rıhtımın inşası ve yakın çevresinin düzenlenmesi ve ayrıca Büyük İzmir Yangını, bölge için önemli kırılma noktaları olmuştur (Kayın, 2006, 18-21).

Yangından etkilenen bölge Prost-Danger Planı ile yeniden kurgulanmış ve Cumhuriyet Meydanı kentin denize açılan simgesel kapısı olmuştur. Meydan; yarım daire şeklinde, etrafı kamusal yapılar, belediye sarayları ve üniversite binaları ile tasarlanmış bir odak noktası görevi görmüştür. Ayrıca Meydanda bulunan, P.Canonica'ya yaptırılmış olan Gazi Heykeli de kent için bir diğer simgesel gösteri aracı olmuştur. 1932 yılında Cumhuriyet Meydanı ve Gazi Heykelinin resmi açılışı gerçekleştirilmiştir (Bilsel, 2009, 12-16).

Resim 8: 1932 yılı Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Anıtı açılışı
(Serçe ve diğerleri, 2003, 96)

Meydan çevre düzenlemesi 1932 yılında Atatürk Heykelinin yerleştirilmesinin ardından başlamıştır. Meydanın etrafını çevreleyen yollar inşa edilmiştir. Meydanın doğu tarafı, yani günümüzde var olan Swiss Otel (Büyük Efes Otel) alanı, plana göre meydan ile ilişkili yeşil alan olarak tasarlanmış ve kentin ilk

panayır (fuar) alanı olarak kurgulanmıştır (Uz, 2011, 32). Sonraki dönemde Büyük Efes Otelinin (günümüzde Swiss Oteli) ve çevresindeki ticari yapıların inşası ile birlikte Meydanın kullanımı daha aktif bir hal almaya başlamıştır. 1950 yılı ve sonrasında ise uygulanan turizm düzenlemeleri ile Meydan çevresine yüksek katlı apartmanlar, iş merkezleri ve oteller yapılmaya başlanmıştır. 1965 yılında kabul edilen Kat Mülkiyet Kanunu ile Kordon boyundaki az katlı yapılar, yerini 9 kata kadar çıkan apartmanlara bırakmış, bu yapıların inşaatına izin verilmiştir. Ayrıca 1960'lardan itibaren liman faaliyetleri de buradan Salhane bölgesine taşınmıştır. Limanın taşınmasına rağmen farklı bir ticari faaliyetin (turizm) başlamasıyla kamusal hayattaki hareketlenme ile kullanım değeri artan Meydanın fiziksel olarak güçlü bir izlenim oluşturmasında Büyük Efes Otelinin ve çevresindeki diğer yapıların inşasının büyük etkisi olmuştur (Uz, 2011, 33).

Resim 9: 1900'lerden 2000'li yıllara Cumhuriyet Meydanının tarihsel dönüşümü

Cumhuriyet Meydanı mekânsal gelişiminin yansıra sosyal yaşamı ile de tarih boyunca odak noktası olmuştur. Gösterilerin, kutlamaların, buluşmaların merkezi olan Meydan, kentlinin söz söyleme alanı olarak birçok eyleme de ev sahipliği yapmıştır (Berber, 2010, 1).

Resim 10: 1933 yılındaki Cumhuriyet'in Onuncu Yıl kutlamaları²
(Serçe ve diğerleri, 2003, 55)

² Cumhuriyet'in katettiği yolu gösterecek şekilde düzenlenmiştir. Fotoğrafta Türk Kadınları Biçki ve Dikiş Yurdu korteji özelinde kadınların toplumsal hayattaki yeni yerini temsilen Cumhuriyet Meydanı'nda yaptıkları yürüyüşü göstermektedir.

Yakın zamanda gerçekleşen eylemlerden birisi de Meydanın kendi kaderini değiştirmiştir. Kordon hizasında yapılması planlanan hızlı yolu engellemek için alan yeniden eylem noktası olmuştur. Yapılması planlanan yolun tarihi alana ve Meydana getireceği tahribatı önlemek için gösterilen tepkiler sayesinde 1991 senesinde tescil başvurusu yapılan alan için, 1994 yılında ‘tarihi sit’ kararı çıkmıştır (Erin, Tezcan ve Zengin, 2003, 125-126). Kendi kaderini, meydan olma niteliğinin en önemli özelliği olan toplanma mekânı olma özelliği ile ortaya çıkaran alan, varlığını günümüzde de bütün etkisi ile devam ettirmektedir.

• **Meydan’ın Günümüzdeki Kullanımı**

Cumhuriyet Meydanının günümüzdeki kullanımı incelendiğinde, kentlinin hafızasındaki yerini koruyan ve geçmişten süregelen alışkanlıkların bugün de devam ettiğini söylemek mümkündür. Bugün aktif olarak kullanılan bir açık alan olan Kordon dolgusu, Cumhuriyet Meydanının önüne kadar uzanmakta ve plan kurgusundaki içe dönük yarım ay şeklindeki çekilmeyle Meydanın kıyı ile iletişimini ve formunu etkilemeyecek şekilde sonlanmaktadır. Cumhuriyet Meydanı; deniz ile kurduğu kuvvetli ilişki, çeperinde yapıların çevrelenmesi, dairesel formu ve Atatürk Anıtının kattığı anıtsal nitelikleri ile güçlü bir meydan özelliğini günümüzde de taşımaktadır. Kıyı şeridi boyunca Gündoğdu ve Konak Meydanları ile kurduğu ilişki de Cumhuriyet Meydanının kullanımını beslemektedir (Topal, 1998, 125-126).

Cumhuriyet Meydanının bugünkü sosyal kullanımına baktığımızda, resmigeçitlerin ve törenlerin gerçekleştirildiği bir meydan olarak öne çıktığını görüyoruz. Cumhuriyet’in getirdiği modern duruşun simgesi olarak, gerek temsil gücü gerekse anıtsallığıyla özel bir kullanım alanı olan Meydan, Cumhuriyet’in kazandırdığı resmi günlerde düzenlenen törenlerin hepsine ev sahipliği yapmaktadır. Bu özel günlerde, günün anlam ve önemine dair konuşmalar ve etkinlikler için geçici platformlar, düzenekler kurularak, izleyiciler ve protokol için geçici süreli oturma yerleri hazırlanmaktadır. Cumhuriyet Meydanı bu özel tarihlerde aktif olarak kullanılmaktadır ve yoğun bir kalabalığa şahitlik etmektedir.

Resim 11: 23 Nisan 2018 Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları (Güngördü, 2018,1)

Resim 12: 19 Mayıs 2018 Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları (Güngördü, 2018,2)

Meydan, kent belleğindeki konumunu koruyarak günümüz etkinliklerinde geçmişten gelen alışkanlık ile tören alanı olarak kullanılmaktadır. Meydanın 1930'lardaki eylemlere tanıklığını göz önünde bulundurursak, bugünün kullanımı da geçmişini anımsatma niteliği taşımaktadır.

Resim 13: 1 Mayıs 2018 İş ve İşçi Bayramı gösterileri (Güngördü, 2018,3)

Resim 14: 13 Mayıs 2018 Atatürk'ü Anma Yol Koşusu (Güngördü, 2018,4)

Meydanı, özel günlerin dışında kullanımını besleyen diğer bir etkinlik türü de spor faaliyetleridir. 2018 yılında 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramına ithafen 13 Mayıs tarihinde düzenlenen “Atatürk'ü Anma Yol Koşusu”, Cumhuriyet Meydanında başlayıp Göztepe İskelesine varıp, yine başlangıç noktası olan Meydana dönen bir güzergâh belirlenmiş ve alan resmi törenlerin dışında bir etkinlikte kullanılmıştır. Ayrıca Meydan, İzmirliilerin yoğun bir şekilde katılım gösterdiği “Perşembe Bisikletçileri” ve “Süslü Kadınlar Bisiklet Turu” gibi sosyal etkinliklerinde toplanma noktası olarak ev sahipliği yapmaktadır. Sosyal etkinlikler bağlamında Türkiye'nin önde gelen kentlerinden biri olan İzmir'de yapılan birçok etkinliğin başlangıç noktası Cumhuriyet Meydanıdır.

Resim 15: Perşembe Bisikletçileri buluşma noktası
(<http://www.turkbike.com/tag/izmir-bisiklet-derneği/>,2018,1)

Resim 16: Süslü Kadınlar Bisiklet Turu buluşması
(<https://suslukadinlarbisikletturu.com/2017/07/03/suslu-kadinlar-bisiklet-turu-2017/> ,2018,1)

Meydan, kentlinin hakkını arama, propaganda, protesto gibi eylemlere de polis kontrolü ve gerekli izinler dahilinde tanıklık etmektedir.

Resim 17: 5 Haziran Dünya Çevre Günü buluşması (Güngördü, 2018, 4)

Özel günler dışında Meydanın günlük kullanımını incelediğimizde ise yoğun bir turist kullanımından söz etmek mümkündür. Her gün, günün farklı saatlerinde Meydandaki Atatürk Heykelinde bireysel ya da grup olarak fotoğraf çektiren turistlere rastlanabilmektedir. Bu durumun haricinde Meydanın kentin deniz ile ulaşımını sağladığı Pasaportun İskele ile yakınlığı, ulaşımdan kaynaklanan kullanım yoğunluğunu da beraberinde getirmektedir. Meydanın bulunduğu Alsancak Bölgesinin çoğunlukla iş merkezlerini barındırması, Meydanın şehrin merkezinde oluşu, özellikle iş giriş-çıkış saatlerinde halkın Cumhuriyet Meydanını kullanmasına neden olmaktadır. Deniz ulaşımının dışında kent içinde toplu taşıma araçlarına bakıldığında Meydanın otobüs ve metro hattına yürüme mesafesi olduğunu ve günlük kullanımda insanların Cumhuriyet Meydanını ana ulaşım noktası olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kentin merkez noktalarından birisi olan Cumhuriyet Meydanının işlevi, 1930'larda inşa edildiği özgün amacına uygun olarak korunmuştur. Adına yaraşır şekilde Cumhuriyet'in getirdiği özel günlerde kullanılmasının ötesinde

günlük kullanımın da önemli bir parçası olan Meydan, değişen çevresi ile yeni oluşumların önemli bir parçası olmuştur.

SONUÇ

İzmir kenti tarih boyunca ticari bir liman kenti olmuştur. Savaşlardan, işgallerden çok etkilenmiş ve derin yaralar almıştır. Savaş sonrasında gerçekleşen 1922 Yangını ise kentin büyük bir bölümünü harap etmiştir. İzmir Yangını bugün Cumhuriyet Meydanını da içine alan yaklaşık 300 hektarlık bir alanı etkilemiştir. Savaş sonrasında çok büyük bir yangın, kenti büyük ölçüde kullanılamaz hale getirmiştir.

Kentin yeniden inşası için 1924-1925 tarihleri arasında İzmir Kent Planı hazırlanmıştır. Söz konusu plan her biri denize, Kadifekale'ye ya da bir anıta doğru perspektif aksı oluşturacak ışınal bulvarlarla kesilen üçgen ya da yıldız biçimli meydanlar, yeşil alanlar, bahçe kent modelini temel alan modern bir yaşam biçimi önermiştir. Önerilen bu meydanlar kent için yeni, modern yaşamın simgesi olmuştur. Cumhuriyet'in getirdiği bu yeniliğin bir göstergesi olarak inşa edilen Cumhuriyet Meydanı, kentin denizden algılanan simgesel kapısı yarım daire biçimli bir odak noktası ve etrafı kamusal (Belediye Sarayı, üniversite binaları, kütüphane binaları) ve sosyal (oteller) yapılar ile kuşatılacak şekilde biçimlendirilmiştir. Meydan olma özelliğinden önce de Kordonun bir parçası olarak kentsel, toplumsal hareketler açısından önemli bir konumda bulunan alan, meydan olduktan sonra da temsil gücünü farklı bir içerikle devam ettirmiştir.

Günümüzde kamusal kullanımın oldukça arttığı bir noktada bulunan Cumhuriyet Meydanı, yapıldığı ilk günden itibaren kent ve kentli için önemli bir temsil alanı olmuştur. Milli birçok özel güne ev sahipliği yapan Meydan, sosyal etkinlikler (konser, spor faaliyetleri vb.) için de kullanılmaktadır. Ayrıca kente gelen turistler için görülmesi gereken yerlerin başında olan alan, kentli için de önemli bir buluşma noktasıdır. Bütün bu özellikleri ile yüzünü İzmir Körfezine çevirmiş olan alan, farklı kullanım ve kullanıcıları ile İzmir'in simgelerinden biri olmaya uzun yıllar devam edecektir.

KAYNAKÇA

A. F., “Yangın Yeri İhzari Komisyonu Raporu 20 Mart 1924”, (çev. Memduh Say), *L’Architecture*, 40(4), İzmir, 1941.

BARBAROS, F., “19. Yüzyılda Çözüm Arayışları», *Ege Mimarlık*, S. 31, 1999.

BERBER, E., “ İkinci Meşrutiyet Döneminde Domino Etkisi Yapan Bir Eylem: İzmir Liman İşçileri”, 2010. (<https://journals.openedition.org/ejts/>).

BEYRU, R., 19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam, *Literatür Yayıncılık*, İstanbul, 2011.

BİLSEL, C., “İzmir’de Cumhuriyet’in Modern Kentine Geçişte Şehircilik Deneyimi ve Model Transferi Sorunu, Prost-Danger Planı ve Le Corbusier’nin Nazım Plan Önerisi”, *Domus*, İzmir, 2001.

BİLSEL, C., “19. Yüzyılda Osmanlı Liman Kenti İzmir’de Kültürler, Mekân Üretim Biçimleri ve Kent Mekânının Dönüşümü”, “Osmanlı’nın Yedi yüzüncü Yılı: Uluslar Üstü Bir Miras”, TMMOB, İstanbul, 1999.

BİLSEL, C., “İzmir’de Cumhuriyet Dönemi Planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl Kentsel Mirası”, “Osmanlı’nın Yedi yüzüncü Yılı: Uluslar Üstü Bir Miras”, TMMOB, S. 4, İstanbul, 2009.

DAYANGAÇ, D., (2004). “Dünden Bugüne Pasaport İskeleyi ve Yolcu Bekleme Salonu”, *Ege Mimarlık Dergisi*, S. 49, İzmir, 2004.

ERİN İ., TEZCAN S., ZENGİN ÇELİK H. (2017). «İzmir’de Kent Meydanlarının Toplumsal Hareketler Açısından Değişen Kullanım Değeri ve Temsil: Konak, Cumhuriyet ve Gündoğdu Meydanları Üzerinden Bir Değerlendirme», 2017. (<http://iletisimdergisi.gazi.edu.tr/site/index.php/IKAD/article/view/347/335>).

GÖKTÜRK, T.B., “Amerikan Basınında İzmir Yangını ve Yangın Sonrası Durum”. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/233470>, (Bahar/2012).

GÜNGÖRDÜ, A., *Fotoğraf Arşivi*, İzmir, 2018.

İZMİMİOD, “İzmir Kenti Planlama Tarihi”, TMMOB MİMARLAR ODASI İZMİR SUBESİ, İzmir, 2016.

KARAGOZLU, C., “Kentın Düşüm Noktaları: Meydanlar”, 2013. (<http://cemkaragozlu.blogspot.com/2013/05/kentin-dugum-noktaları-meydanlar.html>).

KAYIN, E., “Bir Kamusal Alan, Bir Kentsel Simge, Bir Kıyı Hikâyesi: Kordonboyu”, *Ege Mimarlık Dergisi*, S. 4, İzmir, 2006.

KAYIN, E., «İzmir Konaklama Yapıları ve Tarihsel Gelişimi», 2006. (www.izto.org.tr).

KIRIŞMAN, M., “Fransız Basınında İzmir Yangını Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, 2011.

(<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/233436>).

KOÇMAN, A., (1993), “İzmir’in Kentsel Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler”, 1993. (http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/4974/asaf_kocman.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

SERÇE, E., YILMAZ, F., YETKİN, S., Küllerinden Doğan Şehir, 1. Baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2003.

SEYMEN, Ü. BAYKAN, “Tek parti dönemi belediyciliğinde Behçet Uz örneği”. Enis Batur (der.). Üç İzmir, Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1992, Alsancak ve Kahramanlar’da inşa edilen modern konut tipolojileri üzerine bknz.: Sıdika İğci Çetin, İzmir’in yangın bölgesinde 1922-1965 yılları arasında yaşanan mekânsal değişim ve dönüşümlerin konut bağlamında değerlendirilmesi”, (İnceleme-Metin-Dizin), DEÜ Mimarlık Bölümü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2004.

TOPAL, H., “Kordonyolu, Yargı Süreci ve Koruma Kurulu”, Ege Mimarlık Dergisi, S. 3, İzmir, 1998.

UZ, B., Atatürk’ün İzmir’i Bir Kentin Yeniden Doğuşu, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

YEĞİN, U., Evvel Zaman İçinde İzmir, 1. Baskı, İzmir Ticaret Odası Yayınları 10, İzmir, 2009.

<http://www.turkbike.com/tag/izmir-bisiklet-derneği/>

<https://suslukadinlarbisikletturu.com/2017/07/03/suslu-kadinlar-bisikletturu-2017/>